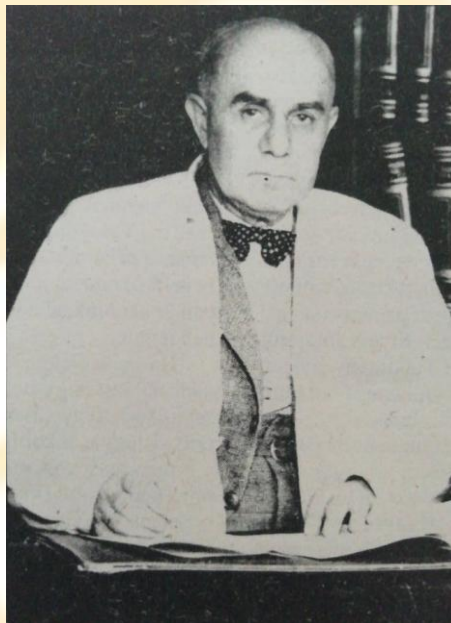

Tulogdi János – az erdélyi magyar geográfia atyja

Ti, Király-hágón túl élő drága magyar testvéreink! – Ezekkel a patetikus szavakkal kezdte üdvözlését Dr. Kéz Andor egyetemi tanár 1956 májusában a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Földrajzi Tanszékén, amikor fogadta Tulogdi János professzortársát és a kolozsvári Bolyai János Tudományegyetem oktatókból és diákokból álló népes küldöttségét (1. kép).

E köszöntő szavak hatása *akkor és ott* elemi erejű volt. A csaknem teljes elszigeteltség évtizede után nyilván nagy volt a várakozás mind a díszvendég és előadó Tulogdi Jánosban, mind a debreceni és kolozsvári tanárok és diákok körében. A legnagyobb előadóterem tábláit jó előre, példás gondossággal megrajzolt ábrák, metszetek borították *Erdély felszínfejlődésének átfogó és regionális kérdéseiről*, amelyeket Tulogdi professzor fiatal tanársegédei készítettek. Kéz Andor mintegy tízperces bevezetője céltudatosan a téma akkori legilletékesebb előadójának tudományos előadását kívánta bevezetni. De ez hiábavaló volt, mert – könnyekkel küszködve – legtöbbször az első szavak jártak továbbra is a fejünkben. Mi, akkori diákok hangulatilag talán hamar visszazökkentünk volna normális hallgatói szerepünkbe, ha Tulogdi János akkor erőt tudott volna venni magán. De nem! Ő mindvégig, legalább egy órán át, szeméit törölgetve, szívgva magyarázott. Minden fontosat szemléletesen, *csodálatos nyelvezettel* mondott el, de közben láthatóan szenvedett, amit szeretett volna palástolni, de nem tudott. Azóta nyilván nagyon sok tudományos előadást hallgathattam meg, de 65 év múltán is mindmáig Tulogdi Jánosé volt számomra a legemlékezetesebb. Egy életre megtanulhattam és megtanulhattuk valamennyien: mit jelent magyarnak lenni, egymást testvérként tisztelni és szeretni, Király-hágón innen és túl, megbecsülni az erdélyi kutatók eredményeit, a tanárok oktatói erőfeszítéseit.

Debreceni találkozásunkat megelőzően vagy száz dalos kedvű debreceni diákkal együtt én már megismerhettem a professzor urat. Nekünk 1956 áprilisában megadatott az az akkoriban kivételes szerencse, hogy „külföldre“ utazhassunk a Gulyás György vezette debreceni egyetemi énekkarral. Négy napig voltunk Kolozsváron, állandó ünneplésben, az akkor még magyar nyelvű Bolyai Tudományegyetem hallgatóinak kimondhatatlanul nagy szeretetét, ragaszkodását élvezve.

1. kép. Tulogdi János (1891-1979)

Egyetemi szereplésünk mindmáig legemlékezetesebb momentuma a *Himnusz* volt. Természetesen fölkészültünk Kölcsey és Erkel közös imájának az előadására, de a kulturális

program kezdetekor kiderült, hogy a magyar himnuszt *csakis akkor* adhatjuk elő, ha a román himnuszt is elénekeljük. Mentvén a helyzetet, az első előadás délelőttjén betanultuk román nyelven az akkori román himnuszt. És akkor kezdődött az ünnepi előadás, legalább ezer lelkes hallgató várakozását kiérdemelve. Elénekeljük a magyar himnuszt, s erre akkora hatalmas tapsvihar tört ki, hogy egyszerűen nem lehetett továbbhaladni. A diákság tapsa azt követelte, hogy újra énekeljük el a *Himnuszt*. Ez persze abban a helyzetben lehetetlenség volt. Gulyás György karnagy úgy oldotta meg a kezdet nehéz problémáját, hogy belevágtunk a délelőtt megtanult román himnusz éneklésébe. Csakhogy a hallgatóság nem értette, hogy itt mi van, mit is éneklünk. A román himnusz ugyanis akkor teljesen új volt, így aztán csak a dal eléneklésének a végére állt fel folyamatosan a hallgatóság.

A többórás előadás után csaknem minden kórustag körül kisebb-nagyobb társaság alakult ki, amelyek az utolsó napig fönmaradtak. Abban az időben a debreceni egyetemisták szép fehér diáksapkát hordtak, és ezek a sapkák minden fejen végigvándoroltak. Mi nagyon megértettük ezt a nem éppen szokványos ragaszkodási módot. És bejártuk a várost, mindenütt fényképek készültek, az igen kezdetleges technikai eljárással készült felvételek ma is legfontosabb relikviáim a fotóalbumomban (2. kép).

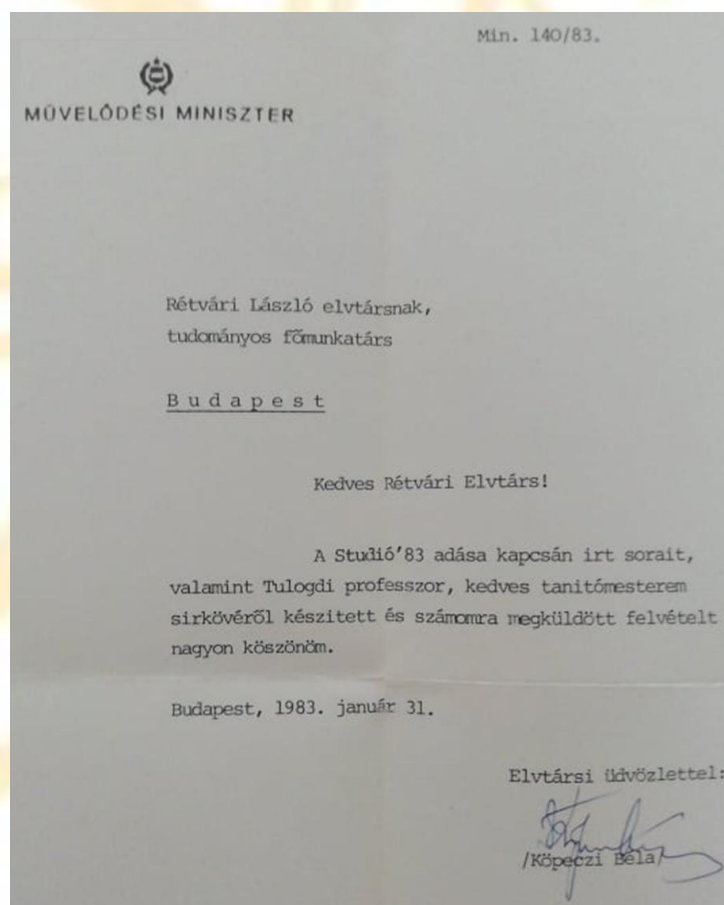
2. kép. Tanárok, diákok a Mátyás-szobor előtt.
Az első sorban jobbról balra a negyedik kabáttal a karján Tulogdi János

Az életre szóló szakmai és baráti kapcsolatokat a kolozsvári és a debreceni diákok között Tulogdi János és akkori fiatal tanársegédei, demonstrátorai teremtették meg. Ők együtt már Nagyváradon vártak bennünket, és a vonaton a nagyon is beszédes kedvű Tulogdi professzort hallgattuk nagy áhítattal a sikoltó kerekű, csapkodó vonat peronján. A Sebes-Körös menti tájokról, a Király-hágóról és a mögötti elterülő Erdélyi-szigethegység barlangvilágáról, karsztforrásairól beszélt a professzor. Mindezt olyan csodálatos magyarsággal, közérthető szakmai nyelven, hogy a más szakmabeli énekkaros társak is lassan körénk gyülekeztek „csodát hallani“, ha már látni sajnos nemigen lehetett a ködös, nyirkos reggelen.

Tulogdi János professzor 1971-ben lett a Magyar Földrajzi Társaság tiszteleti tagja. Nem véletlenül választották be épp ekkor, hiszen ez évben ünnepelte százéves fennállását a Társaság,

és az év nyarán tartotta Budapesten regionális konferenciáját a Nemzetközi Földrajzi Unió¹. A konferencia idején találkoztam Tulogdi Jánossal a döbbenet erejével hatott rám. Az emlékezetes 1956-os találkozásunk idején *én csak egy voltam* a többi huszonéves fiatal között; tizenöt év eltelté után ő mégis felismert, sőt még nevemre is emlékezett.

János bácsival 1970 után többször is találkoztam, Budapesten és Kolozsváron egyaránt. Gyakori találkozásunk egyik okozója Köpeczi Béla személye volt. A neves irodalomtudós, történész, akadémikus a '70-es évek elején az Akadémia főtítkárhelyettese, majd Erdei Ferenc elhunytá után főtítkára volt. Számos mindmáig igen fontos könyve közül kiemelkedik és legismertebb az 1986-ban kiadott hatalmas mű, az *Erdély történetének* három kötete, amelynek Köpeczi Béla alkotó szerkesztője volt. A hajdani kolozsvári gimnáziumi tanár, Tulogdi János és diákja, vagyis Köpeczi Béla kapcsolatában én lettem a közvetítő. Mint rendszeres Erdély-járó, vittem Kolozsvárra és hoztam vissza az üzeneteket meg egyebeket, s ahányszor Tulogdi János Budapesten járt, én kísértem át az I. világháborús sebesülése miatt erősen mozgássérült professzort Köpeczi Bélához. 1983. évi levélváltásunkból is kiderül, hogy a nagyhírű tudós, politikus, könyvkiadó és tudományszervező Köpeczi Béla is tanítómesterének tekintette Tulogdi Jánost (3. kép). Tulogdi professzor is igen szívesen emlékezett kolozsvári „kisdiákjára“, és sírfeliratán az „Összekapcsoltam nemzedékeket. Fiaim, tőlem egymást öröklitek!“ Köpeczire legalább annyira érvényes volt, mint a többi társára.

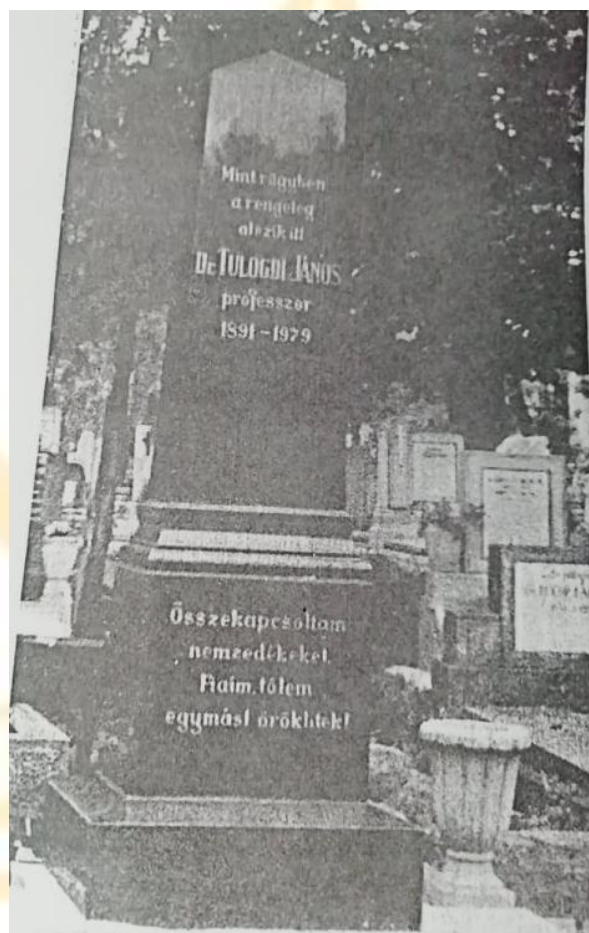

3. kép. Levél a kedves tanítómester emlékére

Nagy öröm és megtiszteltetés volt számomra, hogy a Magyar Földrajzi Társaság 1991 őszen engem bízott meg, hogy vegyek részt a Tulogdi János születésének 100. évfordulója alkalmából rendezett kolozsvári temetői megemlékezésen (4. kép) és a tordai református templom előtti emléktábla-avatáson. Megható, minden megnyilvánulásában nehezen feledhető

¹ Éppen most, ötven év múltán jóleső érzés tölt el, hogy mint az MTA szakmailag illetékes akkori munkatársa egyik kezdeményezője, támogatója lehettem Tulogdi János kitüntetésének

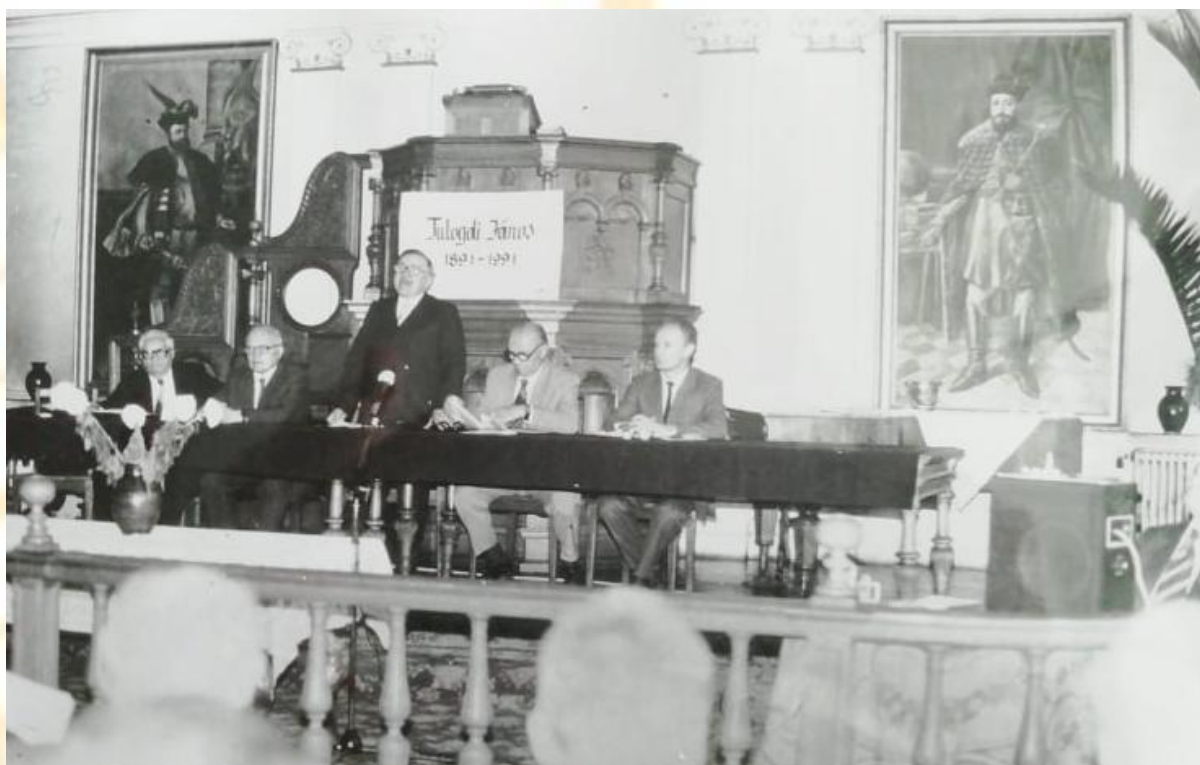
volt a tordai öreg református templom kertjében az ökumenikus istentiszteleten való részvételünk. A templomban a jelenlévőket felkértem, hogy itt énekeljük el Vörösmarty *Szózatát*. Mondták is utána többen, hogy na, ilyenre példa nemigen volt eddig.

4. kép. Tulogdi János síremléke a házsongárdi temetőben

A kolozsvári és tordai szereplésemről az *Új Magyarország* 1992. január 21-i számában emlékeztem meg, de már előtte a *Földrajzi Közlemények* 1984. évi 2. számában *A házsongárdi temetőben* cikkel írtam Brassai Sámuel polihisztor, Szádeczky-Kardos Gyula geológus, Kós Károly ismert építész mellett Tulogdi Jánosról. Az én említett munkáimnál fontosabb és átfogóbb volt a kétnapos konferenciát követően Tulogdi professzor közvetlen munkatársának, Tövissi Józsefnek az összefoglalója, ami a *Művelődés* közművelődési folyóiratban 1991 októberében jelent meg. Ebből néhány, a tudományos pályára vonatkozó értékelő momentumot emelek ki. Dr. Molnár Jenő, a kolozsvári egyetem nyugalmazott tanára második napi, a kolozsvári Protestáns Teológiai Akadémia dísztermében elmondott előadása visszagöngyöltve az emlékek fonalát, a Farkas utcai egyetem földrajzi intézetében történetekre utal (5. kép). Megállapítása szerint Tulogdi János volt az utolsó erdélyi klasszikus geográfus. A hagyományos értelemben vett egységes földrajz híve volt, s az oknyomozó földrajzot gyakorolta, miközben hajlott a 20. század második felében kibontakozó alkalmazott földrajz felé is. Molnár Jenő Tulogdi János sok-sok eredménye közül kiemelte a Békási-szorosról, a Csiga-domb dolináiról, a Berettyó karsztforrásairól szóló cikkeit, de legfontosabb eredményei az erdélyi barlangokhoz kötődnek, és a Tordai-hasadék keletkezéséről írott műve mindmáig alapvető, mert számba veszi a keletkezéssel kapcsolatos hipotézisek mindegyikét, de szerinte a hasadék kialakulásában a barlangi beszakadással együtt a Hesdát patak völgyképző hatása volt a meghatározó. A folyó- és forrásvíz-erózió, a Kolozsvár környéki folyóterasz-szintek kutatásai mindmáig autentikusak. A Teológiai Akadémián megemlékeztek Tulogdi professzor *Földrajzi kislexikon* munkájáról is (Kriterion Kiadó,

Bukarest, 1976), ami utolsó műve volt, és kb. 2300 címszavával a természetföldrajzi ismeretek kiemelkedő bázisát képezi még ma is.

5. kép. Az emlékülés elnöksége a Teológiai Akadémián

Tulogdi professzor pedagógiai munkájában élete folyamán mindvégig nagy fontosságúnak ítélte, hogy a tudomány vívmányait a nagyközönség megismerhesse. Ő mindig világosan, vonzóan tudott beszélni és írni. Ebben nyilván hosszú középiskolai tanári gyakorlata volt a döntő. Élete utolsó napjáig csodálatos szellemi frissességgel beszélgetett tanítványaival és utódjaival. Széleskörű érdeklődését mutatja, hogy Tulogdi tanár úr a kolozsvári repüléssel is kapcsolatba került, vitorlázórepülőgép-építésében részt vett, és ez volt a helybeli első vitorlázósiker. Elfoglaltsága és nehéz járása ellenére a természetjárás meg a természetvédelem mindig fontos volt számára. Ezt mutatja, hogy már 1927-ben Alexandru Borza és Emil Racoviță professzorokkal együtt javasolta nemzeti parkok létrehozását a Kelemen- és Görgényi-havasokban, a Hargitai-hegyvonulat egyes részein és vulkáni kráterek, borvízforrások és mofetták tájékán.

Élete vége felé is jártam Tulogdi professzor lakásán. Betegeskedett, felesége is, ennek ellenére büszkén mutatta meg néprajzi gyűjteményeit. Jól emlékszem egyik kalotaszegi varrottasának példájára. A párnán – ha jól emlékszem – az 1845-ös évszám szerepelt, s kérdésemre, hogy ez talán a Tulogdi család egyik fontos dátumát jelzi-e, válasza: hogy nem, a párna akkor készült. S akkor jöttem rá, hogy az általam akkor kezdett vásárlások sokasága, a sok-sok kalotaszegi varrottas és Székelyföldről származó fafaragások, az íróasztalom, az előszobafal, ez mind-mind olyan érték, amit meg kell őriznem, hogy az unokáim is becsljék.

A szakmai körökben ma már közismert rendszeres Erdély-járásaim első kolozsvári barátságaim talaján az 1960-as években indultak. Kezdetben természetesen vonaton utaztunk, évente többször is jártunk a barátoknál, majd később, amikor a motorizáció Magyarországot is elérte, a népes Rétvári család tagjaival is gyakran megjelentünk Erdélyben, azon belül főleg Kolozsvár vidékén, Kalotaszegen, Széken. A '70-es években tehát nemcsak a néptáncosok, népzeneészek indultak el az ősi kultúra megismerésére, ennek a táncház keretében való alkalmazására (budapesti táncházakba mi is jártunk), hanem ugyanezt tették a geográfusok is. 1976-ban az MTA Földrajztudományi Kutatóintézet és az MTA Hivatala dolgozóinak

autóbuszos erdélyi utazását szerveztem meg olyan időben, amikor már kötelezően kolozsvári szállodában kellett elhelyezkednünk, és idegenvezetőt rendeltek hozzánk. Mi persze a magunk feje után mentünk, mert pünkösdőlni jöttünk Kalotaszegre. Egy délelőtt folyamán Körösfő–Sárvásár–Bánffyhunjad–Nagykalota érintésével Magyarvalkóig mindent megtekintettünk². Délután Széken jártunk, az igazi táncházat is megismertük, a legnagyobb élmény mégis a körösfői templom cinterme előtti akkor mintegy 40 kalotaszegi pártás viseletű lány látványa volt.

Később aztán nagyon sokan „rákaptak“ az erdélyi és a határon túli szakmai és magánkirándulásokra. Ha jól tudom, a debreceni egyetemről Borsy Zoltán és Pinczés Zoltán szinte minden évben vezettek erdélyi utazásokat hallgatóiknak, de hasonló módon Egerből Bodnár László vagy Szegedről, Békéscsabáról Tóth József is. Én 1985. évi romániai kitiltásomig legalább negyvenszer jártam Erdélyben családommal, sok-sok jó barátot bevonva.

A rendszerváltozást követően elsőként utaztam feleségemmel Csíksomlyóra, Marosvásárhely fekete márciusa után két hónappal, amikor a Maros völgyében a Vatra Românească őrtüzeket állított, s mikor Kristó András lánglelkű csíkszeredai földrajztanár és ugyancsak Tulogdi János-tanítvány az autónkat az udvara legmélyén rejtette el. Ezt követően Hajdú-Moharos Józseffel voltam kétszer is Erdélyben és Erdélyen túl, a moldvai csángóknál és a bukovinai székelyek elhagyott falvaiban. S nem szűnt meg a későbbiekben sem vágyódásom, hogy sokakat elvigyek Tulogdi János szülővárosába, Tordára, a Házsongárdi temetőbe, a Kis-Küküllő völgye ősi magyar falvaiba stb., és főleg Kalotaszegre. Szerzett élményeinkről feleségemmel és lányommal már a '70-es évektől előadásokat tartottunk, talán száz helyen is, egyetemeken, főiskolákon, kutatóintézetekben, kultúrházak sokaságában, Budapesten éppen úgy, mint vidéki kis- és nagyobb városokban és Erdélyben is, de ha úgy adódott, családi meghívásnak eleget tettünk, hogy bemutassuk *A kalotaszegi táj és népe* című audiovizuális előadásunkat. Utoljára a soproni éveim alatt vezettem erdélyi utazást Kalotaszegre és a Székelyföldre, ezen belül a csíksomlyói búcsúra, és visszaútbán Torockó vidékére, a soproni egyetem tanáraival, hallgatóinkkal és családtagjaimmal.

Tulogdi János személyén keresztül vált számomra mindmáig érvényes testamentummá az 1586-os tordai országgyűlés üzenete, amely Erdélyben minden vallás egyenlőségét hirdette. Ez volt Erdély aranykora. A vallási türelem ma is az egymás megértésének, a remélhető elmélyülő együttműködésnek és toleranciának kiemelkedően fontos alapja.

Rétvári László, Budapest

² Ezen az utazáson részt vett a közismert geográfusok közül családtagjaikkal Ádám László, Balogh János, Berényi István, Enyedi György, Hevesi Attila, Keresztesi Zoltán, Vörösmartiné Tajti Erzsébet, Pál Ágnes és Schweizer Ferenc